

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	SID
Bondetalmannen från Tavel sjö	2
Anders Andersson och hembygden	3
Anders Andersson och riksdagen	8
Riksdagen 1769-70	8
Riksdagen 1771-1772	10
Riksdagen 1778-1779	10
Riksdagen 1786	11
Riksdagen 1789	11
Riksdagen 1792	18
Anders Anderssons sista tid	19
SAMMANFATTNING	21
Litteraturförteckning	23

Arbetsgrupp inom Hembygdsföreningen i Tavel sjö för Talman Anders Anderssons Minne har varit Ceris Grehn, Aune Karlsson, Kerstin Karlsson, Helge Lindberg, Carl-Johan Lundberg, Stellan Lundberg, Christian Sandström, Nils-Åke Sandström och Yngve Östberg.

BONDETALMANNEN FRÅN TAVELSJÖ

En västerbottnisk rikspolitiker under gustaviansk tid

På sommaren 1772 var det politiska klimatet i Stockholm kärvt. Hattregimen hade fallit och mössorna hade återtagit makten. Adeln och de ofrälse stod i skarpt motsatsförhållande till varandra. Kungen ogillade mössorna, som var ryssorienterade. Gustaf III hade fått stöd av Frankrike för att genomföra en revolution. Den 19 augusti, en varm och solig sensommardag, genomförde han den med hjälp av en oblodig militärrevolt. Denna satte punkt för frihetstidens ständervälde. På kvällen red kungen omkring i staden, officerarna sjöng en sång som Bellman påpassligt komponerat: "Gustafs skål, den bästa kung som jorden äger." Revolutionen var slutförd. Flera riksdagsmän var arresterade men böndernas riksdagsmän lämnades ifred.

I rikssalen på Stockholms slott samlades den 21 augusti den svenska riksdagens fyra stånd för att avlägga ed på den nya författningen. När riksdagsmännen vandrade upp till rikssalen, såg de på borggården laddade kanoner med mynningarna riktade mot rikssalen. Från sin tron höll den i kunglig prakt skrudade Gustaf III ett glansfullt tal till rikets adel, präster, borgare och bönder medan ett hundratal grenadjärer bevakade ingången till rikssalen. Kungen lät uppläsa en regeringsform som enhälligt antogs av ständerna. Därefter sjöng man tacksägelsepsalmen "O Gud vi lova Dig", varefter talmännen fick stiga fram och kyssa kungens hand. En ny tid hade brutit in.

I rikssalen satt en 39-årig västerbottnisk småbonde av ovanlig resning. Det var nämndemannen och riksdagsmannen och sedermera bondeståndets talman Anders Andersson från Taveljö i Umeå socken, som fick övervara detta lysande skådespel. Han hade knappt tre månader tidigare varit med vid konungens praktfulla kröning i Storkyrkan. Anders Andersson hade första gången sett Gustaf som kronprins vid riksdagen 1769 och han skulle se kungen vid de ytterligare fyra riksdagar, som skulle komma att hållas under Gustaf III:s regering. Under riksdagen 1789 skulle han komma i betydelsefull personlig kontakt med kungen och göra anmärkningsvärda politiska insatser. Anders Andersson blev en av de ledande inom sitt stånd. Detta måste anses som en speciell bedrift mot bakgrund av svårigheterna för en man som Anders Andersson med små ekonomiska omständigheter att representera så avlägsna obygdar och göra sin stämman hörd i Stockholm. Förklaringen till detta finner man i hans intellektuella förmåga, hans personliga utstrålning och glänsande talegåva.

Anders Andersson och hembygden

De människor som kom till Tavelnsjö i de äldsta tider försörjde sig på jakt och fiske. Uppodlingen skedde under vikingatiden. Hemmanen var små och enligt 1543 års jordabalk var flertalet av hemmanens åkeryta mindre än ett hektar. Någon större uppodling skedde sedan ej under de närmaste århundradena och det blev ej heller fler hemman. Den odlade marken räckte tydligen till för att försörja befolkningen ända fram till mitten av 1700-talet. Befolkningen kan ej ha ökat nämnvärt ty det fanns inget annat än jordbruk, jakt och fiske att försörja sig på.

År 1695 hade Tavelnsjöbygdens bönder ungefär lika många kor att försörja sig på som år 1571. Antalet hemman hade ej ökat under den tiden. Hundra års odling och arbete hade ej satt några spår i jordbruksstatistiken. Anledningen till detta var framförallt krigen och missväxtåren. Männen togs ut i krigstjänst i stor omfattning. Det blev få unga män kvar, som kunde bilda familj. Under 1721 till omkring 1750 föddes i Tavelnsjöbygden omkring fem till sex barn per år. Detta antal fördubblades emellertid från och med 1760. Hemmanen räckte nu ej till att försörja befolkningen och från och med 1700-talets mitt klövs nio hemman i Tavelnsjöbygden.

Från 1500-talet och fram till mitten av 1800-talet var träplojen, träharven, den delvis järnskodda spaden och hackan de viktigaste jordbruksredskapen. Med lie slog man gräset och med skäran säden. Tröskningen skedde i äldre tider med slaga och senare med tröskbultar. Hästarna och korna var små; en fjärdedel av dagens djurstorlek. Malningen skedde i handkvarnar, senare i bäckkvarnar. Allt arbete som gällde jordbruket var mycket tidsödande och fordrade tillgång till mycket arbetskraft. Ökningen av antalet hemman, dels genom hemmansklyvning i de gamla byarna, dels genom nybyggen, berodde på att det från 1700-talets mitt och framöver fanns gott om folk samt att det inte fanns andra möjligheter till försörjning före industrialismens intåg under 1800-talet. Under 1700-talet blev det i stort sett en fördubbling av arealen åker och ängsmark. Denna utveckling fortsatte. Orsaken till den snabba ökningen var dels tillgången på mera arbetskraft än tidigare, dels statliga åtgärder, som underlättade jordbruksreformer.

År 1766 upphävdes ett utflyttningsförbud från Västerbotten. Missväxterna och krigen under gustavianska tiden ansågs av dåtiden som de viktigaste orsakerna till alltför stark utflyttning från länet. Länets befolkningsökning på omkring 80% under samma tid förklarades av en hög nativitet. Jordägande adel förekom knappt i länet. I Västerbotten hade antalet präster ökat under frihetstiden, medan antalet s.k. ofrälse ståndspersoners procentuella andel av befolkningen minskade under gustaviansk tid till skillnad från landet i övrigt. Jordbruket i självhushållningens tidevarv svarade i huvudsak för försörjningen av den ökande befolkningen. Vid storskiftet 1789-91 ökade antalet hemmansnummer i Tavelnsjö från 12 till 18.

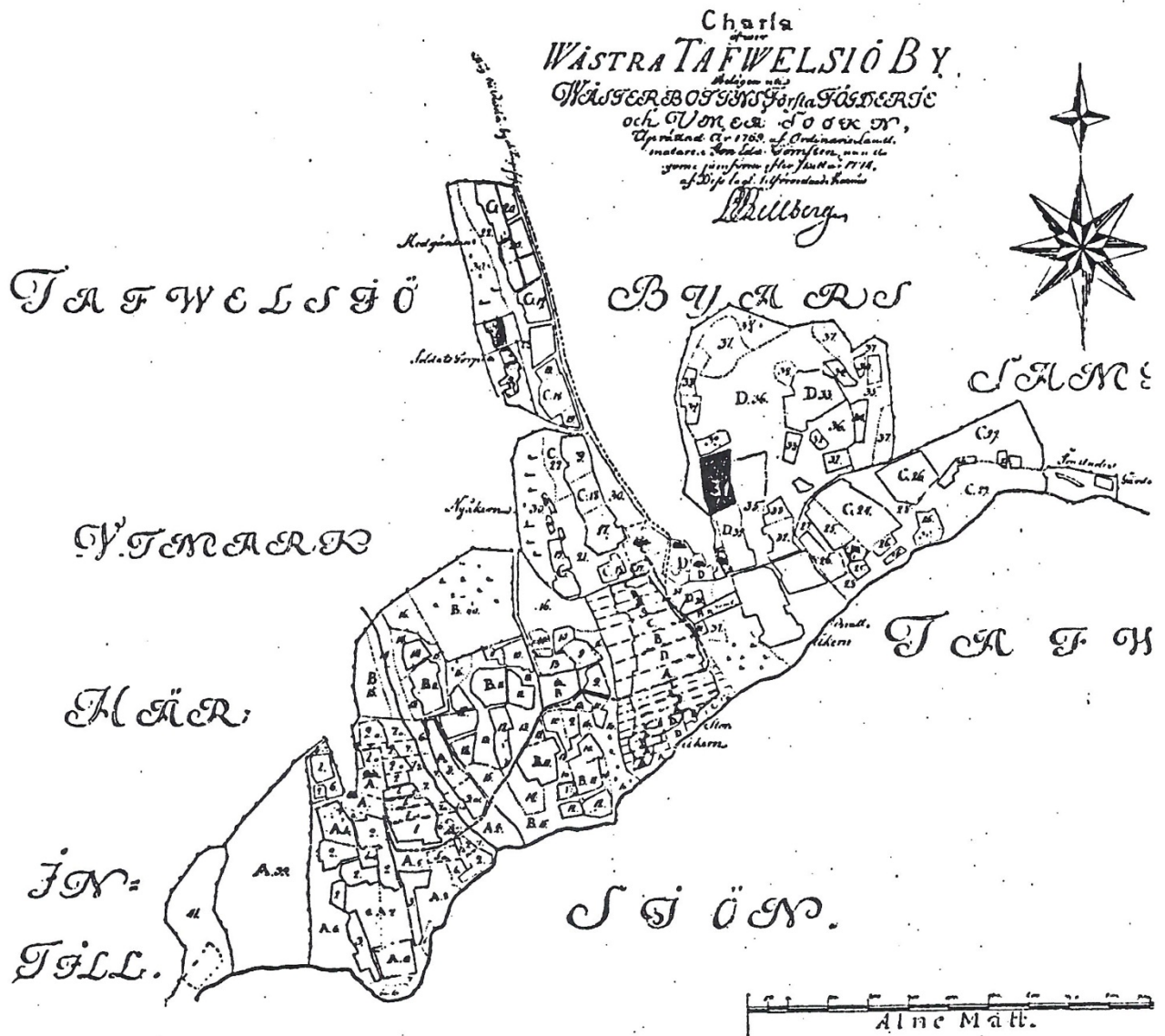
Tavelsjö by hade ett bra geografiskt läge vid sjöns norra del, där bland annat vintervägen från Degerfors socken med kyrkkapell från år 1770 passerade ut på Tavelsjöns is mot Umeå. Just här på sydslutningen med utsikt över sjön, Storön och Tavelsjöberget låg Anders Anderssons barndomshem. Förbi hemgården transporterades en del av de tre till fyra tusen tjärtunnor, som årligen utskleppades från Umeå. Under halva året hade Umeå efter dåtidens mått goda segelförbindelser med Stockholm.

Tavelsjö by var på 1700-talet uppdelat i Västra och Östra Tafwelsjön. Enligt 1750 års jordbruksrannsaking hade Västra Tavelsjö hemmansnummer 1 till 5, Östra Tavelsjö 7 till 12. Hemmanen 1 och 2 var kronohemman. De hade under långa perioder legat öde. Hemman nr 3 ägdes av Anders Anderssons far, Anders Larsson. Nr 4 var en äldre nämndemansgård tillhörande en annan släkt. Här bodde bonden Erik Andersson. På hemman nr 5 bodde Per Olofsson Spinnel, vars hustru Margareta var kusin till Anders Andersson. Deras dotter var den i västerbottnisk släktforskning välkända Spinnel-Anna. Spinnel dog 1756 och kvar på den så kallade Spinnelkammen bodde sedan under gustaviansk tid Spinnel-Annas bröder Erik Persson och Olof Persson Hjulman.

Anders Anderssons förfäder kan i bågs kattelängden spåras till Vännfors i nuvarande Vännäs kommun. Hans farfar var bonden Lars Mårtensson, som inflyttat till Tavelsjö och 1668 köpt ett hemman i Västra Tavelsjö. Detta hemman skulle sedan bli Anders Anderssons barndomsgård. Både Lars Mårtensson och hans son Anders Larsson var mångbetrodna och skrivkunniga.

Anders Anderssons far, Anders Larsson, var gift två gånger. Hans första hustru dog barnlös. Han gifte om sig med en mycket fattig soldatdotter, den 28 år yngre Maria Mosisdotter, född Flygare, från Bodbyn i Burträsk. Deras barn var Christina född 1730, Anders Andersson 1732-1795, bonde i Tavelsjö på hemman nr 3, Nils Andersson 1733-1805, Hans Andersson 1734-1767, bonde i Tavelsjö på hemman nr 3 tillsammans med brodern Anders, Margareta 1738-1739, Maria Andersdotter 1742-1827, gift i Tavelsjö på hemman nr 9.

Anders Andersson, som således var äldste sonen i familjen, föddes den 20 januari 1732, 14 år efter Karl XII:s död. Sonen döptes när han var två dagar gammal. Närmaste prästgård låg vid Backens kyrka i nuvarande Umeå tätort, tre mil från Tavelsjö. Man kan utgå från att till hemman nr 3 hörde kyrkstuga med övernattningsmöjligheter vid Backens kyrka redan vid denna tid på samma sätt som vid Anders Anderssons död 1795. Under Anders Anderssons första levnadsår kom i slutet av maj månad Carl Linnaeus till Umeå som "är en liten stad, ännu ej väl reparerad efter det skadestånd han led av fiendens eld, då han totaliter blev bränd". Linnaeus fortsatte västerut och tog sig till Lycksele lappmark och första natten vilade han 20 kilometer söder om Tavelsjö i Gubböle vid Brattby, där han bjöds på torkat tjäderbröst till kvällsvard. Nästa dag kom han till Tegsnäset, "som ligger under Umeå socken och har till kyrka 7 mil uti en förträfflig väg. Härav sker att de måste resa om fredag morgon till kyrka, så att de ej komma till utom böndagarna och sällan till pingst, jul, och påsk".

På denna karta över Västra Tavelsjö by, upprättad år 1769, är Anders Anderssons gård angiven med B och ett tecken för stuga.

Som äldsta sonen övertog Anders Andersson hemmanet efter fadern, som avled 1744. Anders var då 12 år gammal. I jordrannsaktionsprotokollet 1750 sägs att hemmanet Tavelsjö nr 3 var försvarligt bebyggt och brukat, hade tre tunnor utsäde, födde 2 hästar, 9 nöt samt 20 småkreatur och hade humlegård. 1759 innehades hemmanet fortfarande av Anders Andersson ensam. Senare inträdde emellertid en förändring i jordinnehavet eftersom hemmanet nr 3 Tavelsjö år 1769, samma år som Anders Andersson debuterade som riksdagsman, var delat på 2 brukningsenheter om vardera 25/128 mantal. Den andra delen innehades detta år av änkan efter Anders Anderssons yngste broder Hans. Denne hade avlidit 1767 och dessförinnan hade hemmanet delats mellan bröderna Anders och Hans, en delning, som således ägt rum mellan 1759 och 1767. Delningen aktualiserades möjligen av att Anders Andersson vid denna tid torde fått allt fler förtroendeuppdrag.

Han blev nämndeman den 30 mars 1765 och efterträdde då grannen Erik Andersson, vilken innehåft sysslan 1757-65. Han bodde på nämndemanshemmanet Tavelstö nr 4, enligt 1750 års beteckning. Anders Anderssons nämndemannatid varade till hans död 1795. Han var då häradsdomare. Omkring hälften av bonderiksdagsmännen under gustaviansk tid var samtidigt nämndemän.

Innehavet av hela hemmanet efter fadern Anders Larssons död innebar sannolikt ett sorts sambruk med den yngre brodern Hans, som var 10 år när fadern dog. Brodern Hans innehade nämligen ej något hemman i Tavelstö innan uppdelningen av hemgården kom till stånd. Brodern Nils Andersson var däremot tidigare etablerad som hemmansägare i Tavelstö. Han innehade år 1759 ett hemman i Tavelstö om 3/16 mantal, vilket 1794 hade beteckningen nr 10. 1767 infördes en ny hemmansbeteckning och hemman nr 3 i Västra Tavelstö fick detta år nr 4. Enligt 1767 års beteckning tillhörde hemman nr 4, 9 och 10 länge talmanssläkten. Åboar på dessa hemman var således i nämnd ordning Anders Andersson, dennes syster Maria Andersdotter och brodern Nils Andersson. På hemman nr 5 bodde änkan efter brodern Hans Andersson och på andra sidan bäcken i öster bodde närmaste grannen, förre nämndemannen Erik Andersson på hemman nr 6. Dennes närmaste grannar i öster var Spinnelsöerna Erik Persson och Olof Persson Hjulman. Hemmanen nr 9 och 10 hörde till Östra Tafwelsjön.

Anders Andersson gifte sig 1755 med nämndemansdottern Catarina Jonsdotter från Håkmark, född 1733. Hennes föräldrar var nämndemannen Jon Mårtensson och Karin Hansdotter, Håkmark, Umeå socken. I äktenskapet föddes 9 barn men endast det första barnet, dottern Catarina, född 1755 var vid liv vid moderns död 1787. De övriga hade dött i späda ålder. Catarina gifte sig på 1770-talet med Erik Jonson Westberg, född 1750. De fick fyra barn, som växte upp och bosatte sig i bygden.

Anders Anderssons skrivkunnighet bevisas av bland annat flera av honom skrivna bouppteckningar. En till Umeå landsförsamlings förhørs- och kommuniionsböcker gjord anteckning visar så gott som genomgående de högsta vitsorden (b = brav) vid husförhören. Bouppteckningen efter honom upptar 132 böcker, vilket torde få anses som ett stort bokförråd i förhållande till socknen i övrigt. Det mesta var religiös litteratur och där fanns inga bevis för att Anders Andersson studerat samtida ekonomiska skrifter, som påverkat honom i ekonomiska frågor.

Det jordinnehav av 25/128 mantal, som Anders Andersson innehade 1769, kom han att besitta allt framgent. Frågan är om ett sådant jordinnehav skall betecknas som stort eller litet. Anders Anderssons hemman var mindre än ett genomsnittligt hemman i hembyn. Mindre jordinnehav hade endast grannarna på hemman nr 6 och 7 med 3/16 mantal vardera. I jämförelse med jordbruken i socknen och länet, som ju Anders Andersson kom att representera i riksdagen, bör Anders Anderssons jordbruksinnehav betecknas som litet. Hans jordinnehav var betydligt mindre än hans egna valmäns efter 1778-79 års riksdag och även något mindre än vad bonden i hela länet i genomsnitt brukade. Anders Andersson var alltså ingen storbonde utan snarare en småbrukare, detta sett ur såväl riks- som provinssynpunkt.

Var detta förhållande att en person medrelativt ringa jordinnehav blir bonderiksdagsman denna tid unikt i Västerbotten? De västerbottniska bonderiksdagsmännen i övrigt under denna period hade ungefär samma jordinnehav som valmännen. Bonderiksdagsmännen intog med andra ord i detta avseende inte någon särställning. De hade i genomsnitt 0,27 mantal. Anders Andersson hade 0,20 mantal. Medeltalet för Umeå socken var 0,35 mantal, för kustbönderna upp till och med Skellefteå 0,33 mantal, för hela länet genomsnittligt 0,27 mantal, för riket som helhet 0,51 mantal och för Uppsala län med sin stora slättbygd 0,83 mantal. Självfallet var inte jordinnehavet ensamt avgörande för riksdagsbondens ekonomiska ställning, även om det under den gustavianska tiden uppenbart bör ha varit av stor betydelse.

Anders Anderssons gård hade av bouppteckningsmännen bedömts vara av ungefär medelgårdsbeskaffenhet. Med gård avses här fast egendom med åbyggnader, andel i kyrkstuga, såg, mjölkvarnar och liknande. Bouppteckningen efter Anders Andersson ger bilden av ett för västerbottniska förhållanden tämligen välförsett allmogehem. Behållningen som Anders Andersson lämnar efter sig var betydande genomsnittligt sett. I slutet av sin levnad var Anders Andersson betydligt mera förmögen än sina valmän. Bland bouppteckningen upptaget silver fanns en så kallad kungakanna, som brukade överlämnas av kungen som gåva till bondeståndets talman. Den värderades i bouppteckningen till nästan lika mycket som hela hemmanet. Denna bidrog i hög grad till behållningen efter hans död. Talmanssysslan var för övrigt ordentligt betald. Anders Andersson erhöll 700 riksdaler i talmansarvode, vilket är en summa omkring sex gånger hemmanets värde enligt bouppteckningen. I regel torde väl bonderiksdagsmännen haft genom förtroendeuppdragen större möjligheter att öka sina inkomster än bonden i gemen. Anders Andersson tycks ha bedrivit en sorts advokatverksamhet även i Stockholm; en verksamhet som sannolikt påverkat hans ekonomi.

Det är troligt att åbyggnaderna på Anders Anderssons gård var väl tilltagna ty 1801 står den f. d. Anders Anderssonska mangårdsbyggnaden med 9 fönsterluftar, medan Tavelnsjö samtliga 10 gårdar endast hade 4, 8 fönsterluftar i genomsnitt. Detta förutsätter naturligtvis att mangårdsbyggnaden på Anders Anderssons gård uppförts under hans levnad. Även om så inte skulle vara fallet och om den uppförts efter hans död 1795, vittnar den stora mangårdsbyggnaden år 1801 om att Anders Anderssons måg, Erik Jonsson Vestberg, gift med Anders Anderssons enda efterlevande arvinge, dottern Catarina, om en viss burgenhet. Man kan förmoda att arvet efter Anders Andersson betydde något för detta förhållande, fem år efter arvsskiftet.

Man kan således sammanfatta att även om Anders Andersson efter västerbottniska förhållanden vid sin död var tämligen välbärgad, framstår han som en man av små ekonomiska förhållanden vid jämförelse med flera av hans företrädare och efterföljare på talmansposten. Någon förmögen storbonde var han sannerligen inte, inte ens efter västerbottniska förhållanden. Bäst torde han i ekonomiskt avseende vid tiden för talmansuppdraget betecknas som en välbärgad småbrukare. Man kan förmoda att de praktiska jordbrukssysslorna sköttes av mågen Erik Jonsson Vestberg efter dennes ingifte i familjen i mitten av 1770-talet.

Anders Andersson och riksdagen

Anders Andersson deltog i sex riksdagar, 1769-70, 1771-72, 1778-79, 1786, 1789, samtliga i Stockholm, samt riksdagen 1792 i Gävle. Riksdagsmannen Anders Andersson utsågs till bondeståndets talman under riksdagen 1789, några månader före franska revolutionens utbrott.

Riksdagen 1769-1770

Anders Andersson reste till sin första riksdag 1769. Den började i Norrköping men flyttades efter några veckor till Stockholm. Striden mellan partierna hattar och mössor pågick. Ny hattregering var tillsatt 1768. Mössorna rustade till motoffensiv. De två partierna hade ombud ute i bygderna och agitationen nådde överallt.

Riksdagen började den 19 april och kronprins Gustaf var till en början närvarande. I protokollet från vårtinget i Umeå den 6 april samma år står följande i paragraf 1 att läsa: "I stället för nämndemannen Anders Andersson i Tafwelsjön, som äst före tinget ifrån orten bortrest, antogs Bonden ärlig och beskedlig Per Danielsson ifrån Öfwerrödå att vara nämndeman."

Till riksdagen infann sig som representanter för Västerbottens läns södra domsaga tre personer, nämndemannen Jon Gabrielsson i Gumboda, Bygdeå socken, Per Larsson i Hedensbyn, Skellefteå socken, och Anders Andersson i Tavelnsjö, Umeå socken. Tvist uppstod om vilken eller vilka som skulle anses som ombud. När frågan föredrogs i ståndet den 23 maj 1769 hade debuterade för stridiga fullmäktige föreslagit att Anders Andersson från Tavelnsjö som riksdagsman skulle bevista ståndets sammanträden till dess valprotokollet ankommit från Umeå. Tre månader senare, då protokollet anlant, togs frågan upp på nytt. Av handlingen framgick att Umeå sockens allmoge var missnöjda med valet av två riksdagsmän från södra domsagan och utfärdade en formlig fullmakt för ytterligare en riksdagsman, bonden Anders Andersson från Tavelnsjö. Riksdagsmannen Per Larsson från Hedensbyn motsatte sig först att Umeå sockens särskilda representant intogs i ståndet men sedan Anders Andersson fått avge löfte om att avstå från del i riksdagsmannaarvodet från Umeå socken, fick han inta sin plats i ståndet efter att ha avlagt eden.

Anders Anderssons inval tycks ha blivit prejudicerande för uppfattningen att en västerbottnisk socken kunde anses motsvara ett härad i övriga landet och därför enligt riksdagsordningen 1723 hade rätt att utse ombud i bondeståndet. Liksom i Dalarna saknades nämligen häradsindelning i Norrland. Detta hade också tidigare skapat särskilda svårigheter vid utseende av riksdagsmän från Norrland. Jämställandet av en socken med ett härad i riksdagsordningens mening skedde således första gången vid Anders Anderssons inval 1769. Umeå socken fick betala ett extra arvode till Anders Andersson vid riksdagen.

Den 12 september, ett par veckor efter upptagandet, utsågs Anders Andersson, men ingen av de andra två västerbottniska riksdagsmännen, till ledamot i allmänna besvärdeputationen.

Vid riksdagens öppnande 1769 hade hattarna makten. De ledande hattarna hade utarbetat en författningsordning i samförstånd med hovet. I bondeståndet fanns ett kompakt motstånd mot reformförslaget. Anders Andersson biträdde dock ej detta motstånd. Däremot var Per Larsson i Skellefteå mot förslaget. Anders Andersson tycks ha varit en av de mest ståndaktiga bland det fåtal som stödde talmannen och bondeståndets sekreterare och därmed hattpartiets förslag om grundlagsändring. Förslaget föll slutligen i bondeståndet. Hovet hade misslyckats att öka kungamakten.

Anders Anderssons uppträdande i grundlagsfrågan vid den första riksdag han bevistade talar för att han icke var främmande för en utvidgning av kungamakten, en uppfattning som kan ha bottnat i en allmän rojalistisk inställning. Det är inte helt uteslutet att umebönderna var missnöjda med valet av riksdagsmännen Jan Gabrielsson och Per Larsson, vilka inte hade samma inställning till grundlagsfrågan som Anders Andersson. Även i finansfrågan stödde Anders Andersson ett hattförslag, i motsats till Per Larsson. För en västerbottensk småbonde låg det närmast att uppträda som den senare i fråga om penninglån från utlandet.

På Anders Anderssons begäran beslöt besvärdeputationen att bifalla ett betänkande, som stödde bondeseglationen. Denna var tydligen av allra största betydelse för Västerbotten och Finland. Denna fråga bör på sätt och vis räknas till privilegiefrågorna för odalståndet, en fråga som aktualiserades under riksdagen. Vid riksdagen 1786 kom Anders Andersson att engagera sig i böndernas så kallade privilegiefråga.

Sammanfattningsvis kan framhållas att Anders Andersson i två frågor rörande författningen och finanserna vid sin första riksdag framträdde som rojalist och hattsympatisör. Hattarna och hovet med kronprins Gustaf i spetsen var knutna till Frankrike medan mössorna var ryssvänliga. Anders Anderssons inställning kan ha påverkats av det förhållandet att hans hembygd hade erfarenhet av ryska härjningar och i hans barndom fanns farhågor för framtida ryska anfall över Kvarken "med svärd, eld och brand". Hembygden hade också nära förbindelser med Finland, som ockuperats av ryssarna då Anders Andersson var i 10-års åldern. Under Ryska kriget 1741 kom ryska trupper över från Finland och skövlade och brände byar i Umeå-trakten. Några ryttare kom mot Taveljö men hejdades av en bonde, som sköt en av dem. Alla de andra vände då genast om av fruktan för en förment stor styrka. Den dödes peruk sattes på en stubbe vid vägen.

Så fort tillfälle gavs stödde Anders Andersson kravet på utökad bondeseglation, ett krav som ingick i böndernas första utkast till privilegiefråga för ståndet. Detta hans redan nu dokumenterade intresse för privilegiefrågan är av betydelse för förståelsen av hans verksamhet.

Den 9 januari 1770 föreslog Anders Andersson i en skrivelse att rikskollekt skulle upptagas till bygget av Degerfors kapell i nuvarande Vindelns kommun.

Riksdagen 1771-1772

Till riksdagen 1771-72 kom Anders Andersson som representant för hela södra delen av Västerbottens södra domsaga, vari även Bygdeå och Lövångers socknar ingick. Anders Andersson hade således fått sitt representationsområde vidgat sedan föregående riksdag. Riksdagen 1771-72 nödvändiggjordes främst genom kung Adolf Fredriks död. Mössorna krävde social utjämning mellan frälse och ofrälse. Talmansvalet i bondeståndet visade att majoriteten hade mössympatier. I månadsskiftet maj-juni 1772 hade Gustafs kröning skett.

Anders Andersson valdes till medlem i urskillningsdeputationen, där bondeståndet representerades av 6 ledamöter, samt till protokollsdeputationen där ståndet hade 16 ledamöter. Den 19 augusti 1772 genomförde Gustaf III sin sedan länge planerade revolution. Ständerna sattes ur spel och de ofrälse privilegiefråga fick sättas på framtiden.

Riksdagen 1778-1779

Till riksdagen 1778-79 kom Anders Andersson som ombud för Umeå, Bygdeå, Burträsk, Lövånger och Skellefteå socknar. Hans representationsområde var således ytterligare utökat och detta representationsområde behöll han under sina följande riksdagar 1786, 1789 och 1792. Dessa fem socknar ansågs motsvara lika många häradar i de delar av landet där häradindelning fanns. Representationsskapet för ett så stort område ökade självfallet inflytandet i riksdagen.

Till riksdagen medförde Anders Andersson en besvärsskrift, som var undertecknad av representanter för de fem socknar han representerade. Skriften upptog sex punkter, vilka skulle föredragas vid riksdagen. Allmogen klagade över indelningstagarnas vägran att ta emot spannmål som indelning. I stället tvingades bönderna betala dryga pengar. Vidare klagade bönderna över kronobrännerierna. Två frimarknader begärdes och man önskade åtgärder mot höjning av tjänstefolkets löner. Vidare klagade man över de indelta soldaternas uppdrivna krav på möteskost. Förutom de nämnda frågorna framförde Anders Andersson krav på handelsdistriktens upphävande. De västerbottniska städernas särskilda handelsdistrikt avskaffades också under riksdagen. I den mån man inom bondeståndet hade litat på kungens ingripande hade man anledning att vara besviken. I övrigt hade man ringa framgång med bondekraven. Kungens förslag om humanisering av strafflagstiftningen och utökning av religionsfriheten genomtrumfades med hjälp av bondeståndets sekreterare Schröderheim, som höll bönderna vid gott mod genom samkväm med riklig förplägnad och muntrationer - själve Carl Mikael Bellman lär ha uppträtt som underhållare.

Riksdagen 1786

Vid riksdagen 1786 var Västerbottens bönder representerade av tre riksdagsmän. Anders Andersson blev vald bland sex ledamöter, som skulle representera bönderna i ett för samtliga stånd gemensamt lagutskott. Valet till detta blev stormigt. Anders Andersson blev invald som 4:e man. Detta visar att den nu 54-årige västerbottningen av stånds-bönderna sattes bland de främsta. Han valdes också till deputerad från bondeståndet till "Besvärens upptagande och granskande". Anders Andersson tillhörde nu oppositionen (lantpartiet), medan en grupp kring talmannen räknades som rojalister.

Vid denna riksdag gick ständerna emot kungen i så gott som samtliga frågor. Avskaffande av dödsstraff för uppsåtligt barnamord, inrättande av sockenbrännerier och en förändring av arvslagen avstyrktes. Anders Andersson tog upp frågan om seglationsfriheten. Han arbetade också aktivt för bondeståndets privilegiefrågor.

Efter riksdagen inriktade kungen sin politik på att vinna de ofrälse för sina maktsträvanden. Bönderna vann kungen genom att husbehovsbränningen frigavs. Regeringsbeslutet i seglationsfrågan var också till böndernas favör. Det skulle visa sig att Anders Andersson vid den följande riksdagen 1789 skulle komma att spela en framträdande roll när kungen definitivt bröt med adeln och sökte stöd hos de ofrälse.

Riksdagen 1786 var av betydelse för Anders Anderssons fortsatta verksamhet. Hans inval i lagutskottet visade att han hade vunnit förtroende i ståndet. De två större frågor han engagerade sig i, böndernas privilegier i allmänhet och deras rätt till seglation, den senare av bönderna räknad till privilegiefrågan, hörde till dem som kungen kom att använda sig av i maktkampen mot adeln.

Riksdagen 1789

Sommaren 1788 hade Gustaf mot allas råd och vilja startat ett illa förberett anfallskrig mot Ryssland. En liten av svenskarna iscensatt skärmytsling vid ryska gränsen hade tagits till förevändning för att anse att kriget hade börjats av ryssarna. Enligt 1772 års författning fick kungen nämligen ej starta anfallskrig utan ständernas bifall. Den 17 juni stod slaget vid Hogland. Det blev ett strategiskt nederlag. Den stora anfallsplanen mot Petersburg hade gått om intet och stormen bröt lös mot den dåraktige krigsanstiftaren med sina i allt väsentligt självförvållade problem. Officerarna gjorde myteri. Danmark tog tillfället i akt och anföll Sverige. I Stockholm rådde förvirring och osäkerhet, då man hade svårt att få en klar bild av vad som hänt i Finland. Gustaf återkom den första september till Stockholm och detta ändrade läget. Han symboliserade krigsviljan. Kungen hade beslutat sig för att sätta sig i spetsen för ett folkuppbåd mot Danmark. Men ovissheten låg i brist på pengar och frågan var om han skulle inkalla ständerna eller ej för att få pengar. Han måste då vara säker på alla de tre ofrälse stånden för att kunna trotsa adeln.

Riksrådet i Stockholm hade blivit ett språkrör för adelsoppositionen. Kungen ansåg att hans enda räddning låg hos det meniga folket, som kunde ge honom män, vapen och pengar till rikets försvar om det ställde upp på hans sida. Kungen var tvungen att resa ut i bygderna och vädja om folkbeväpning mot Danmark.

Den 11 september reste Gustaf till Dalarna. Sympatyttringar från präster och bönder följde honom var han drog fram. Kungen reste långsamt genom landskapet och talade vackert med befolkningen och vann sitt syfte med folkbeväpningen. Han fortsatte mot Karlstad och skyndade slutligen till Göteborgs försvar, där han blåste liv i befolkningens motståndsvilja. Ett stillestånd med Danmark slöts den 11 november.

Kungens energiska uppträdande vid det danska anfallet, den nationella väckelsen på landsbygden och folkbeväpningen i Dalarna, Västergötland och Hälsingland samverkade till att föra folkstämningen för kungen. Han kunde verkställa planen på att sammankalla ständerna. Skillnaden gentemot 1786 var den att småfolket hade den gången blivit uppagiterade av oppositionen så att bönderna hade förbundit sig med adeln - ett unikt fenomen i Sveriges historia. Men nu var det tvärt om, folket var irriterat på herrarna, som de beskyllde för att ha förrått staten.

Förändringen i folkstämningen var inte bara spontan utan den var i hög grad resultatet av en propagandakampanj, vars like Sverige dittills inte skådat. Kungen utnyttjade tryckfrihetsförordningen, där boktryckarna gjordes ansvariga för innehållet i sina tryckalster. Oppositionen var här i underläge då kungen före tryckningen godkände alster, som gynnade hans sak. I dessa godkända broschyrer gick man i frontalangrepp mot adeln. I flygbladen fanns uppmaningar och krav på upphävande av adelns privilegier. Den rojalistiska propagandan fick stor genomslagskraft ute i landet med hjälp av prästerskapet. Enstaka kritiska röster i de svenska bygderna hade ingen möjlighet att göra sig hörda. Detta var situationen när 1789 års riksdag samlades den 2 februari.

Kungen var grundligt förberedd. Han hade utarbetat ett öppningstal, som i sin skriftliga form blev en lysande uppvisning i politisk retorik. Huvudfrågan som riksdagen skulle behandla var åtgärder för kraftansamling mot rikets fiender och anskaffandet av medel för krigets fullföljande.

Den första dagens plenum var mest ceremoni. Kung Gustaf ensam agerade från tronen. Hans båda bröder hertigarna Carl och Fredrik Adolf satt i sammetsklädda karmstolar nedanför tronen. Talmännen utsågs av kungen och dessa höll korta orationer. Lantmarskalken, adelståndets talman, tackade ödmjukast under allmän förstämning. Ärkebiskopen var självskriven som talman för prästerståndet. Borgarståndets utsedde talman var obrottsligt lojal. Bondeståndets talman Olof Olofsson hade också lojalitet som sin allt överskuggande egenskap. I bondeståndet intog sekreteraren, advokatsfiskalen P. Z. Ahlman en ledande ställning.

Nästa dag höll Gustaf sitt stora tal om rikets faror. Effekten av detta blev att majoriteten i de ofrälse stånden befestes i sin rojalistiska inställning, medan inom adeln oppositionen tvärtom stärktes.

Den 8 februari hotade kungen von Fersen med att dennes huvud satt lösare än han trodde. Den 9 februari satt kungen på Riddarhuset och gjorde egna anteckningar då adelsmännen debatterade kungens förslag. Samma dag tog Anders Anderson upp frågan om privilegierna i bondeståndet. Han framhöll att det gällde de fri- och rättigheter, förmåner och skyldigheter, som svenska odalfolket behållit från äldsta tider, men som ofta icke iakttagits under olyckliga tidevarv då makt, vinningslystnad och egoistiska strävanden hade splittrat krafterna och gjort den enskilde medborgaren oförmögen att försvara ståndets rätt.

"Ett ärende, i många tider omtvistadt, af detta Hederwärda Stånd ofta sökt, och sluteligen wid sista Riksdag anmäldt till Ståndets förnyade omtanka, utbeder jag mig till ömt behjertande nu åter få omtala. Det angår de fri- och rättigheter förmoner och skyldigheter det Swenska odalfolket ifrån de äldsta tider okränkta behållit, men som ofta under de olyckliga tidewarf, då Regerings- och vinningslystnad, enskildta afsigter och agg delat styrkan och gjort hwar och en enskildt Medborgare oförmögen att försvara Ståndens rätt, när gemensam wilja och råd icke understödt, blifwit inskränkte, förtydde och förmörkade, som nu, kringspridde uti flere författningar, ofta undangömmas av den sjelfmyndige och nästan alltid dölja sig undan för den enfaldige, som dem behöfwer. -----jag anhöll om återställande af 1 723 års Skatteköps-Förordning, såsom för Allmogen af nästan lika wig med de Privilegier, hwilka samma år för Höglofl. Ridderskapet och Adeln utfärdades. Mine Bröder! Låtom oss med frimodighet och förtröstan uppå rättwisa angripa detta werk, och fortsätta det med, enighet, så hoppas jag, at med öfrige Respective Med-ståndens biträde, Kongl. Maj:t i Näder täcktes hugna Ståndet med det hägn och beskydd för dess rättigheter, som Allmogens belägenhet synes kräfwa."

Anders Andersson utsågs att leda deputationen av 16 ledamöter, som skulle överlämna det nu enhälligt godkända protokollet till de andra stånden. Borgarna reagerade positivt. Adeln ansåg det inte ens rådligt att stöta sig med bönderna. Frågan om de ofrälse privilegier gick således till kungen, som visste att begagna sig av den i sin maktkamp med adeln, som nu skulle resultera i förenings- och säkerhetsakten.

Den 16 februari sändes Armfeldt, kungens gunstling, till Dalarna för att hämta sin frikår på 1200 man till Stockholm. Den 17 februari kallades ständerna till plenum plenorum i rikssalen. Här höll kungen ett dundrande strafftal till adeln. Kungen ansåg att adeln saboterade riksdagens arbete, rikets och hans egna intressen. Då oppositionens främsta företrädare bad att få yttra sig till sitt försvar, tystade kungen dem med förklaringen att han hade kallat adeln för att höra kungen tala, men inte för att debattera. Adeln fick lämna rikssalen och kungen blev ensam kvar med de tre ofrälse stånden. Han berömde deras välförhållanden och vädjade om deras stöd. Han bad till slut om ett litet utskott med två ledamöter från vardera av de tre ofrälse stånden för att överlägga och åstadkomma en förening för rikets och hans eget väl. De sex som valdes blev inte oväntat ledande rojalister och de sammanträdde med kungen samma dag, den 17 februari.

Anders Andersson ägde själv "riksdagsprotokoll" ända från 1719 samt regeringsformen; det hela samlat i ett digert skinnband.

Kongl. Maj:ts

D

9tiffcng 6tdUbttS

Faststälte

Regerings-FORM.

Dat. STOCKHOLM t}CU 21 AuG.

1772+

SEDERHOLM,

trocft i Jlon9f. Xrr,cfetict ., -6t nr.Sou gt, 177z.

Stora Nygatan, huset N:o 104.

Anders Andersson skrev sannolikt själv registret till sin "författningssamling", som han sedan lät inbinda i skinnband. Åtgärden för tankarna till hans tal den 9 februari 1789.

A E G I S T E N
 Öfver Konge Maj:ts Nådige Resolution
 på allmogens Besvär af år 1770.

A.

Accis och Tull för införd och lijordn S. 4.
 Auktion på bälldninge pänfodien S. 6.

B.

Bälldninge pänfodien S. 8.
 Konge Maj:ts allmogens sökte bevilja
 för Extra barmillningur af tvad tigen
 med mera S. 22.
 Konge Maj:ts tillförlösdal S. 26.
 Konge Maj:ts i Kjörlönn S. 39.

C.

Calmare och Jondörings Länd Konge
 med mera S. 11.
 Exons Sprunvell tvadning med
 Magazinerne S. 17.

D.

Dragon Gustaf bälldning af röggen
 med mera S. 10.
 Dagboken vid Öfvergifvenna Gårdens S. 16.
 S.

Anders Andersson och ytterligare en bonderiksdagsman ingick i denna sexmannadelegation, som 17-19 februari hade hemliga, ej protokollförda överläggningar med kungen om Förenings- och säkerhetsakten. Till det lilla utskottet fogades också bondeståndets talman och ärkebiskopen samt från den 18 februari även hertig Carl. För detta utskott läste kungen upp sitt egenhändiga utkast till "Förenings- och säkerhetsakten", den nya författningen, som garanterade kungen så gott som obegränsad makt. Den innehöll också tack för hjälpen till de ofrälse stånden. I fråga om äganderätt ville kungen genomföra ändringar, som innebar en social revolution; de ofrälse skulle ha samma rätt som de frälse att förvärva jord av vilken natur den än var: frälse, krono och skatte. Till sist utformade kungen hur beskattningsmakten skulle utövas. Detta innebar ett avskaffande av ständerna och inrättande av en slags korporativt utsedd enkammarrepresentation genom en "sammankomst" på 112 personer, varav 24 adelsmän, 4 bruksägare och 28 av vart och ett av de tre ofrälse stånden. Detta revolutionära författningsutkast fick de sex ofrälse förtroendemännen, däribland Anders Andersson från Tavelnsjö, först ta del av genom att kungen själv läste upp det högt för dem.

Om meningen med det lilla utskottet var att sondera möjligheterna för bifall i de ofrälse ståndens sammanträden så fick kungen negativt besked, om än i försiktig form. Bönderna, som gjorde den stora vinsten i privilegieutjämningen i fråga om jordinnehav, gjorde inga invändningar. Ärkebiskopen protesterade med det bestämdaste och drog sig ur riksdagsarbetet genom att sjukanmäla sig med kungligt tillstånd. Representanterna för borgarståndet anmärkte på det nya bevillningsutskottet. Förenings- och säkerhetsakten modifierades i ett koncept utarbetat av bondeståndets sekreterare Ahlman. Trots detta deklarerade borgarståndets och prästerskapets representanter att de inte kunde ställa sig bakom förslaget.

Kungen tvingades nu genomföra revolutionen genom revolutionärt förfarande. Sjutton ledande oppositionsmän inom adeln arresterades. Sedan adeln nu berövats sina ledare lät kungen kalla ständerna till plenum plenorum i rikssalen den 21 februari. Han uppläste Förenings- och säkerhetsakten i dess definitiva form och ställde proposition på dess antagande. Adeln svarade nej. G.G. Adlerbeth, som senare karakteriserat Anders Andersson som en "slug bonde", höll en värtalig protest. En annan talare var A. L. Hamilton, som senare betecknat Anders Andersson som "en av adelns hätskaste fiender". Men de ofrälse stånden biföll, prästerna visserligen med fyra reservanter och bönderna med en, smålänningen Jon Bengtsson i Ströby. Deras talmän förmåddes samma dag, den 21 februari, underteckna akten. Stockholm borgerskaps infanteri höll vakt utanför rikssalen och lät höra krigiska läten, enligt uppgift efter kunglig önskan. Men adeln var dödligt förolämpad.

Mer än en månad efter att talmännen undertecknat själva akten författade kungen en efterskrift, som i sak avskaffade den lika fördelningen av skjutsbesväret och - trots aktens bestämmelser om lika rätt till jordförvärv - fastställde adelns privilegier från 1723. Efterskriften undertecknades av kungen och kronprinsen samt antedaterades för att ge sken av att talmännen hade sett den innan de undertecknat akten. Därmed hade Gustaf III fullbordat sin tredje och sista kupp.

Anders Andersson valdes den 10 mars som första namn bland sex ledamöter ur bondeståndet att ingå i ett av kungen begärt bevillnings- och krigsgärdesutskott. Att skaffa medel till ryska krigets fullbordande var ju en av de viktigaste orsakerna till att kungen sammankallat riksdagen. Den 11 mars inlämnade Anders Andersson ett av två likalydande memorial till ståndet. Den okände författaren, som inte hörde hemma i bondeståndet, gjorde här ett försök att radera grunden för frälsejordens skattefrihet. Memorialets syfte var fullständig ståndsnyvellerling. Det ledde dock ej till något resultat vid denna riksdag.

En upphöjelse var nu nära för den västerbottniska odal mannen från Tavel sjö. Ståndets talman hade avlidit den 13 mars. Den 17 mars utnämnde kungen Anders Andersson till ny talman. När den nye talmannen avlade talmanseden inför kungen, dikterades Förenings- och säkerhetsakten, som han således beedigade. Den 2 april undertecknade Anders Andersson själv Förenings- och säkerhetsakten. Den är således undertecknad av både Olof Olofsson och Anders Andersson och den senares namnteckning återfinns under den förres. Anders Anderssons val till talman har antagligen i huvudsak betingats av den ledande roll som han kom att spela i ståndet, kanske främst genom hans initiativ i privilegiefrågan. Kungen hade haft rika tillfällen att studera Anders Andersson vid de flitiga överläggningar med de ofrälse ståndens representanter, som kungen höll den 17-19 februari. Anders Anderssons starka position i ståndet hade manifesterat sig genom att han blivit invald som första namn till det av bönderna mycket viktigt ansedda bevillnings- och krigsgärdesutskottet.

Den nye talmannen hade en svår uppgift då han ville stödja kungens förslag om pengar till kungens ryska krig. Det var inte litet som äskades. Från åtskilliga kungatrogna ledamöter framhölls att allmogen inte kunde bära en så hård beskattning. Det gällde en beskattning som var sex gånger högre än den normala. Sekreteraren i ståndet och talmannen gjorde sitt yttersta för att få ståndet att foga sig efter kungens önsknings. Frågan löstes genom kungens extrema åtgärd och ingripande när han den 22 april kallade ståndet till möte på slottet och själv höll tal till riksdagsbönderna. Den 27 april, dagen före riksdagens avslutning, föreslog emellertid bondeståndet vissa sänkningar av bevillningen. Detta beslut måste tas som bevis för att talmannen och sekreteraren i viss mån förlorat ledningen.

Riksdagen 1792

Den viktigaste uppgiften för 1792 års riksdag, som samlades i januari i Gävle, var att avhjälpa statens finansiella nöd. Anders Andersson återkom nu till sin sista riksdag. Han betroddes denna gång ej med talmansvärdigheten, men den 28 januari valdes han som representant i den församling av 26 elektorer, som hade att välja ledamöter ur ståndet. Man kan förmoda att Anders Andersson ansågs som rojalist och därför invaldes han i hemliga utskottet. I sitt stånd åtnjöt han lika stort förtroende som vid 1789 års riksdag. Det framkom därav att han vid valet till hemliga utskottet samt till utskottet för rikets nytta och penningväsendets iordningställande, som vardera hade nio ledamöter, fick ståndets samtliga 26 elektorers röster (inklusive sin egen). Han betroddes också med uppdraget att i spetsen för en deputation av ledamöter meddela de övriga stånden att bondeståndet bifallit hemliga utskottets förslag i bevillningsfrågan.

Anders Andersson var självfallet även denna riksdag den mest betydande västerbottningen i bondeståndet. Han utsågs också till medlem i den deputation, bestående av en representant för varje län, som skulle mottaga och förbereda besvär från de olika länen. Riksdagen varade inte längre än en månad och allt väsentligt avhandlades inom hemliga utskottet under Gustaf III:s egen ledning. I hemliga utskottet rekommenderade Anders Andersson jämte andra utskottsledamöter ståndet att anta hemliga utskottets förslag om ytterligare statskuld och nya bevillningar.

Anders Andersson föreslog också att frågan om slopande av de så kallade landstullarna, som uttogs när varor fördes in i städerna eller marknadsplatserna, skulle utredas. Den slutliga framställningen kom också att utformas i enlighet därmed. Kungen avskaffade dock ej tullen.

Vid riksdagen i Gävle bekräftades ståndens finansiella makt. I stort hade dock kungen nått sitt mål. En man som Anders Andersson var förmodligen liksom de flesta ofrälse nöjd med den utveckling som skett. Gävle var en belägrad stad under riksdagen. Kungen var förföljd men inget hände under ståndsmötet. I Stockholm den 16 mars avlossade kapten Anckarström det ej omedelbart dödande skottet mot kungen, som avled den 29 mars.

Bevisligen vistades Anders Andersson långa perioder mellan riksdagarna i Stockholm. Det är inte alls uteslutet att den västerbottniske odalmannen var åsyna vittne till åtminstone någon av de tre offentliga hudstrykningar som Anckarström fick genomgå under folkets jubel den 19, 20 och 21 april på Riddarhustorget, Hötorget och Nytorget för att sedan efter vård av stadskirurgen slutligen den 27 april under åskådarnas skymford föras till galgbacken vid Skanstull och där bli Sveriges siste politiska förbrytare som avrättats.

I Inrikes Tidningar berättas från Umeå den 2 maj att magistraten och borgerskapet tillsammans med församlingens övriga ledamöter den 1 maj varit samlade i stadens kyrka och till "det högsta väsendet" uppsänt trogna och innerliga böner för kungens tillfrisknande.

Anders Anderssons sista tid

Av alla bouppteckningar, hemmansköp, testamenten och övriga skrivelser som Anders Andersson upprättade och inlämnade till tinget i Umeå, kan man sluta sig till att han var allmänt aktad och mycket anlitad av befolkningen. Vid hösttinget i Umeå tingslag den 22 oktober 1792 belönades Anders Andersson. Enligt protokollet "erhöll Anders Andersson, häradsdomaren och förre talmannen för bondeståndet, av Hans kungl. Höghet Gustaf III enligt beslut av riksdagen i Gävle, en större Medaille av silver, att bäras på bröstet till vedermäle av konungens nåd mot Anders Andersson för dess redliga förhållande såsom ledande i det hedervärda bondeståndet, Anders Andersson från Västerbotten, Umeå socken och Taveljö by med all hedersbevisning, som kom honom till del då han bland sitt stånd gjort sig utmärkt och aktad samt förtjänt av dess tillgivenhet".

Prov på Anders Anderssons talemått får man i ett tal vid en uppvaktning från Västerbottens allmoge för kungen den 26 januari 1791. Initiativet till uppvaktningen kom säkert från Anders Andersson, som höll talet men åtföljdes av nämndemannen Isak Larsson från Umeå. Talet var redan följande dag infört i Dagligt Allehanda, vilket visar att uppvaktningen var väl förberedd.

"Stormäktige, Allernådigaste Konung.

Då allernådigaste Konung, mig senast i nåder tilläts tala inför Eders Kungl. Maj:t, var riket utsatt för en mäktig fiende och hade icke annat till sitt försvar än Eders Kungl. Maj:ts sinnesstyrka och folkets välvilja. Bägge dessa krafter förenade sig, och Eders Kungl. Maj:t har så använt dem att ändamålet är vunnet...

Oss som njuta frukten av alla dessa Eders Kungl. Maj:ts höga välgärningar, av alla dessa Eders Kungl. Maj:ts under största livsfara utstådda mödor ... oss tillkommer att erkänna dem, att vörda dem uti underdånig, undersåtlig tacksamhet, den vi nu å Västerbottens allmoges vägnar underdånigast försäkra, ävensom vi i underdånighet bönfälla om Eders Kungl. Maj:ts fortfarande nåd och ynnest emot ett land, som är, som varit och efter all förmåga alltid förbliver troget emot sin stora och älskade konung och dess höga konungliga ätt. Inneslutande oss och landets invånare uti Eders Kungl. Maj:ts nådigste omvårdnad, varigenom vår och hela rikets uppkomst, trevnad och lycksalighet redan är vunnen och med säkerhet fortsättes. Gud bevarare alltid sin smorde, Eders Kungl. Maj:t., vår allernådigaste konung!"

Anders Andersson avled 19 november 1795. Hans begravning i Umeå sockens kyrka på Backen var mycket ståtlig. Den skildrades den 15 mars 1796 i Inrikes Tidningar:

"Den 22 nästlidna november beledsagades till sitt vilorum talmannen vid 1789 års riksdag i det hedervärda bondeståndet, Anders Andersson från Västerbotten, Umeå socken och Tavelsjö by, med all den hedersbevisning som nu kom honom till del då han bland sitt stånd gjort sig utmärkt och aktad samt förtjänt av dess tillgivenhet. Sedan 12 musketörer utgjort vakt utanför likrummet öppnade regementsspelet med förstämde trummor processionen samt assessor, herr Forsell, som prestav näst framför likvagnen omgiven av 12 nämndemän som bärare, näst efter denne kronobefallningsmannen, herr Bergstedt, bärande på ett hyende av siden de medaljer varmed den döde vid åtskilliga högtidliga tillfällen blivit hedrad. Därpå följde länets hövding (P. A. Stromberg) med den närmaste släkten och församlingens präst och kyrkoherde, åtföljda av samtliga släktingar blandade med ståndspersoner och grannar till ett antal av något över 100 personer. Framför kyrkoporten tågades genom en häck av 36 paraderande musketörer. Till kyrkodörren framkomna rördes sakta spelet under psalmen n:o 387 och liket nedsattes fram uti koret, då efter psalmens avsjungande och jordfästning församlingens kyrkoherde, herr magister Jacob Eurenus uppträdde å predikstolen och ut i ett nått och rörande tal tolkade den dödes obrottsliga tillgivenhet för konung och fosterland. Därefter tågade processionen i samma ordning åter till assessor Forsells gård, varifrån liket uttagits."

Anders Anderssons gravplats är okänd, men skildringen, som skrevs av kyrkoherde Eurenus själv, kan tolkas så att Anders Andersson begravdes i koret i Backens kyrka.

I gravboken 1795 står:

"Enklingen, Bonden och Talemannen Anders Andersson i Tafwelsjön har 6 gånger varit Riksdagsman samt år 1789 sit Stånds Taleman: Hade igenom egen flit och snille förwärfwat sig insikter wida öfwer de wanliga i hans stånd: ägde en outröttelig nit att gagna sina medbröder, en besynnerlig ihärdighet at genomdrifwa deras angelägenheter, war äfwenså utrustad med en utmärkt talegåfwa, som oförskräckt att nyttja den inför de Högsta Personer. Västerbottens allmoge har i honom sedt den förste sådan. Sent lärer den andre framträda. Efter sig har han endast lämnat en dotter. Han dödde i Maghosta."

BONDETALMANNEN FRÅN TAVELSJÖ

En västerbottnisk rikspolitiker från Umeå socken under gustaviansk tid

SAMMANFATTNING

På sommaren 1772 var det politiska klimatet i Sverige kärvt. En sensommardag genomförde Gustaf III en revolution. Ett par dagar senare samlade han den svenska riksdagen på slottet.

I rikssalen på slottet satt då en 39-årig västerbottnisk småbonde. Det var nämndemannen och riksdagsmannen och sedermera bondeståndets talman Anders Andersson från TavelSJö i Umeå socken, som fick övervara detta skådespel. Han deltog i samtliga sex riksdagar under Gustaf III:s tid fram till och med riksdagen 1792, då kungen strax därefter mördades. Anders Andersson representerade i riksdagen Umeå, Bygdeå, Burträsk, Löfvånger och Skellefteå socknar. Han var en snillrik och självlärd man, som gjorde anmärkningsvärda politiska insatser.

Anders Andersson föddes 1732 i TavelSJö. Hans släkt härstammade på farssidan från Vännfors och kan följas bakåt till 1539. Han drev ett jordbruk i TavelSJö, som även efter västerbottniska förhållanden var litet. Som skrivkunnig anlätades Anders Andersson till förtroendeuppdrag i Umeå socken och han blev tidigt nämndeman. Det som var betydelsefullt för hans unika levnadsbana var att han tillhörde en familj, som varit skrivkunnig i ett par generationer. Dessutom var han en begåvad talare.

Anders Andersson korn till sin första riksdag 1769 som extra riksdagsman representerande Umeå socken. Då han efter ett par månader godtogs som fullvärdig riksdagsman var detta också första gången som man jämställde en norrländsk socken med ett härad i övriga landet vid riksdagsmannaval. Redan vid sin första riksdag visade han sig initiativrik och energisk som riksdagsman. Han kom från början att arbeta för böndernas fri- och rättigheter med fri seglation och handel i Bottenviken. Vid riksdagen 1786 arbetade han vidare med dessa frågor.

Vid riksdagen 1789, samma år som franska revolutionen utspelades, tog han med kraft upp privilegiefrågan. Han deltog i en rad överläggningar med kungen, varvid denne uppmärksammade Anders Anderssons agerande. Detta ledde till att han utsågs till bondeståndets talman. Överläggningarna medförde stora framgångar för de ofrälse. Bondeståndet under ledning av Anders Andersson kom vid riksdagen att spela en viktig roll i den ståndsutjämnande processen. Anders Andersson undertecknade Förenings- och Säkerhetsakten 1789. Denna var inledningen till ståndssamhällets sönderfall och klassamhällets framväxt.

Anders Andersson valdes som förste man att ingå som bondeståndets representant i det mycket ansedda bevillnings- och krigsgärdesutskottet, vilket hade till uppgift att skaffa pengar till kungens ryska krig. Han invaldes också i lagutskottet. Detta visar att Anders Andersson hade stort förtroende i riksdagen.

Även vid riksdagen 1792 var Anders Andersson bondeståndets mest betydande man. Han valdes enhälligt att ingå i hemliga utskottet. Han engagerade sig för ekonomiska frågor av betydelse för handel mellan stad och landsbygd samt för kyrkliga frågor i Norrland. Anders Andersson var kungavänlig men utnyttjade sina goda förbindelser med kungen till förbättringar och framsteg för sin valmanskår.

Anders Andersson dog 1795 och jordfästes i Umeå sockens kyrka på Backen. Pompan vid denne bondes hädanfärd torde vara ganska enastående och visar hans samtida betydelse.

Kong Mått och Konung
Hela Sveriges Kung och Krona
Guds Nader Gustaf Leopold
Fredrik och Ulrika
Ulrika
Ulrika

Med största sannolikhet är detta ett prov på Anders Anderssons egen vackra handstil.

Denna beskrivning av talman Anders Andersson och hans tid grundar sig på följande litteratur:

Studier i övre Norrlands historia 1772 - 1810.

Harald Svensson (Stormyr). Licentiatavhandling. Historiska Institutionen Uppsala Universitet 1968.

Jordnära. Taveljö-bygden under fyra sekler.

Simon Johansson. Skrifter utgivna av Johan Nordlander-Sällskapet. Nr 7. Umeå 1984

Spinnel-Annas släkt.

Ebba och Alfred Zingmark. Umeå 1960.

Anders Andersson i Taveljö. Riksdagsman i Bondeståndet 1769 - 1792.

Elsi Ekstedt. Trekulturer. Medlemsbok för Johan Nordlander-sällskapet. Umeå 1988.

Talmannen från Taveljö.

Ebba Zingmark. Västerbottens-Kuriren Nr 54 Umeå 1961.

Välbetrodd bondeståndstalman.

Ebba Zingmark. Västerbottens-Kuriren Nr 55 Umeå 1961.

Till Västerbottens läns historia. Bonderiksdagsmannen Anders Andersson i Taveljö.

Alfred Hjelmerus. Umeå 1918.

Jon Bengtsson i Ströby och 1789 års riksdag.

Gunhild Siösteen-Renman. Västerbottens-Kuriren Nr 57 Umeå 1961.

Umeå sockens historia. Karl Fahlgren. Umeå 1970.

Övre Norrlands historia. Del IV. Harald Stormyr. Umeå 1974.

Den stora rollen. Kung Gustaf III spelad av honom själv. Erik Lönnroth. Stockholm 1986.

Riksdagen genom tiderna.

Herman Schück, Göran Rystad, Michael F. Metcalf, Sten Carlsson och Nils Stjernqvist. Sveriges Riksdag. Riksbankens Jubileumsfond 1985.

Den svenska historien JO. Gustaf III, en upplyst envåldshärskare.

Albert Bonniers förlag, Stockholm 1979.

Svensk historia. Del II.

Alf Henriksson. Bonniers, Stockholm 1985.

Carl Linnaeus Lapplands resa år 1732. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1975.